

De Randlords en de pers

De Anglo-Boerenoorlog als media-oorlog

Student: Wim ten Haring MBA,
Studentnummer:3152847
Datum: 5 juli 2012
Cursus: Goed en Fout in de Boerenoorlog
Docent: Dr. Martin Bossenbroek

Inhoudsopgave

Inleiding:

Conflictontwikkelingen in Zuid Afrika	3
De oorlog en de schuldvraag	6
De Randkapitalisten en de Anglo-Boerenoorlog als persoorlog	7

Hoofdstuk 1 De Randkapitalisten in Transvaal

De mijnindustrie	9
Economie en politiek in Transvaal	9
De industriëlen en investeerders: de Randkapitalisten	12
Phillips, FitzPatrick en Beit, problemen en reacties	14

Hoofdstuk 2 De pers in Zuid Afrika

Het belang van de pers	20
De persorganen, een kwestie van relaties	21

Hoofdstuk 3 De pers in Brittannië

Het belang van de pers in Brittannië	25
De Britse pers in relatie met Zuid Afrika	26
De belangrijkste persorganen	28
Ruimte voor tegengeluid	29
Kerend tij	30

Conclusie	30
------------------	----

Literatuur	33
-------------------	----

Inleiding

Conflictontwikkelingen in Zuid Afrika

Tot halverwege de zeventiende eeuw werd het zuiden van Afrika bewoond door in stamverband levende zwarten. In 1652 zetten blanke Nederlanders onder leiding van Jan van Riebeeck voet aan wal bij Kaap de Goede Hoop. De ligging van de Kaap bleek uitermate gunstig te zijn als verversingsstation voor de VOC-schepen op hun weg naar het verre Indië. Werknemers van de VOC vestigden zich in het gebied van de Kaap en hiermee begon zich een situatie te ontwikkelen waarbij blanken een bestaan opbouwden naast de bestaande inheemse bevolking. In 1806 arriveerden de Britten in de Kaap en vestigden er vervolgens hun hegemonie in 1814. Met de komst van deze blanke Europeanen begon een langdurige periode van conflicten tussen de blanke calvinistische boerenbevolking van Nederlandse afkomst, de Britten en de zwarte inheemsen. Deze spanningen leidden er toe, dat de blanke van Nederlanders afstammende bevolking zich tussen 1818 en 1840 buiten de Kaapkolonie ging verspreiden. Deze periode werd de Mfecane genoemd. De Nederlandse kolonisten trokken in 1838 naar het noorden en het oosten. Dit werd de Grote Trek genoemd. Deze Trek leidde op 16 december 1838 bij de (later zo vernoemde) Bloedrivier tot een grote confrontatie tussen de kolonisten (ook 'voortrekkers' genoemd) en de inheemse Zoeloebevolking. Deze voortrekkers behaalden de overwinning en stichtten in 1852 de republiek Transvaal en in 1854 de republiek Oranje Vrijstaat. De republiek Natal werd in 1840 door de Britten geannexeerd en kreeg daarmee de status van Britse kolonie. Tien jaar later werden Transvaal en Oranje Vrijstaat als republieken officieel erkend. Daarbij werd vastgelegd dat beiden informeel onderdeel uit zouden gaan maken van het Brits imperium.

De relatie tussen de Britten en de door boerenleiders bestuurde republieken Transvaal en Oranje Vrijstaat is vanaf het jaar 1850 meerdere keren punt van discussie geweest. Afspraken ten aanzien van hun onderlinge relatie bleken steeds weer voor meerdere interpretaties vatbaar. Nadat de Britten het concept van hun 'informal empire' in 1871 hadden omgevormd tot dat van een 'confederation', besloten ze in 1877 toch over te gaan tot het annexeren van Transvaal. Ze kregen het echter, zeer tot hun spijt, in 1879 aan de stok met de Zoeloes die de Britten in datzelfde jaar versloegen. Kort er na, in 1880 en 1881, kregen de Britten vervolgens te maken met een opstand van de Boeren. Deze botsing bij Majuba leidde tot een smadelijk verlies voor de Britten. Met de Conventie van Pretoria in 1881 werd de onafhankelijkheid van Transvaal vastgelegd met daarbij een, voor meerdere interpretaties

vatbare vorm van Britse `suzereiniteit`. De spanningen tussen de Boeren en de Britten werden daarna nog groter met de ontdekking van het diamant in 1870 en de goudvondsten in Transvaal in 1886.

De ontdekking van minerale voorraden in Kimberley en de Witwatersrand en de daaraan gerelateerde ontwikkeling van industrieën leidden in de negentiende eeuw tot enorme economische en sociale veranderingen in de beide republieken. De spanningen lieten zich vooral in Transvaal gelden. Daar was een regering onder leiding van Paul Kruger aan het bewind. De politieke cultuur werd daar in belangrijke mate bepaald door de blanke agrarische boerenbevolking. Deze uit Nederlandse voorouders afstammende bevolking was sterk religieus bewust. Hun religie was gebaseerd op die van de Nederduitsch Hervormde Kerk en het belangrijkste cultuurkenmerk was wel het conservatief calvinisme. De ontwikkeling van de goudindustrie leidde binnen Transvaal tot een verschuiving van agrarische arbeid naar industriële arbeid. Maar wat zeker zo belangrijk was, het leidde tot een aanmerkelijke instroom van arbeiders die van buiten Transvaal afkomstig waren. Een groot deel hiervan was van Britse afkomst. Gevolgen van deze ontwikkelingen waren te merken in de woongebieden in de buurt van de mijnen. Kleine steden zoals Pretoria en Johannesburg groeiden sterk met een sterke aanwas van zwarten, Indiërs en Britten. Deze laatste genoemde groep werd de `Uitlanders' genoemd.

De aan het goud gerelateerde industrie bracht een ongekende dynamiek voort binnen Transvaal. Naast spanningen onder de bevolking, zoals bijvoorbeeld het beperkte kiesrecht, had de regering Kruger ook te maken met nieuwe vraagstukken ten aanzien van grond- en exploitatierechten, arbeidsrecht en transportrechten. Haar beleid was gericht op het versterken van de binnenlandse economie en de daartoe noodzakelijke (transport) infrastructuur. De Volksraad, het parlement van Transvaal, bestond uit afgevaardigden van de blanke boerenbevolking. Het is dan ook logisch dat de politieke processen plaatsvonden binnen een gesloten systeem van gezamenlijk gedeelde belangen van burgers. De regering was, vanuit het gebruikelijke conservatisme, ook huiverig voor allerlei politieke veranderingen. Het totale regeringsbeleid zou echter wel eens tegengesteld kunnen uitwerken op de belangen van de mijnindustrie, zo werd aan de kant van de mijnbouwindustrie gevreesd. Oplopende spanningen tussen de regering Kruger en de mijneigenaren waren het gevolg. Geroepen werd om hervormingen. Anders zou een revolutie of een interventie onvermijdelijk zijn, zo werd door diverse betrokkenen uit de mijnbouwsector en de Britse regering gedacht. Het economische zwaartepunt in Zuid Afrika was in het laatste decennium van de negentiende eeuw verschoven van de door de Britten gedomineerde Kaapkolonie naar het noorden. De

Britse regering zag deze ontwikkelingen met grote zorg aan. De Britse hegemonie in zuidelijk Afrika stond op het spel. Deze (stagnerende) ontwikkelingen leidden uiteindelijk tot de voorbereidingen op een gewapende staatsgreep in Transvaal. Bij de voorbereidingen hiertoe waren een aantal, in het maatschappelijk, economisch en politiek leven, belangrijke personen betrokken. Zij waren verenigd in een groep die op hervormingen in Transvaal uit was. Onder hen, Brits georiënteerde blanken, bevonden zich onder meer Lionel Phillips, Cecil Rhodes en Sir. J.Percy FitzPatrick. Deze staatsgreep vond plaats aan het einde van het jaar 1895 en mislukte volledig. Deze coup kreeg de naam Jameson Raid, genoemd naar de leider van de groep opstandelingen. Deze leider, Dr. Jameson, had samen met Cecil Rhodes en Alfred Beit een leidende positie in de Chartered Company, het bedrijf dat dankzij de Britse regering in 1895 een speciale gift had gekregen in de vorm van het aan de Kaapkolonie grenzende Britse protectoraat Bechuanaland. Kort na de jaarwisseling 1895-1896 werden de leden van de groep samenzweers opgepakt, berecht en veroordeeld. De straffen varieerden van boetes en gevangenisstraffen tot aan het verbod zich een drietal jaren te onthouden van politieke activiteiten. Ook politici waren medeverantwoordelijk voor deze staatsgreep. De betrokkenheid van Cecil Rhodes, mijnheer in Kimberley en Transvaal en tevens eerste minister van de Kaapkolonie werd bewezen. Een betrokkenheid van Joseph Chamberlain, minister van Koloniën in die jaren is ondanks sterke vermoedens en aanwijzingen nooit door middel van harde bewijzen aangetoond.

Enkele jaren hierna, was de onvrede over de regering in Transvaal nog altijd aanwezig. Zowel de mijnmagnaten als de Britse regering streefden naar een wijziging van het regime in Transvaal. Met de benoeming van Sir Alfred Milner tot Britse hoge commissaris, werd een periode van diplomatiek trekken en duwen ingezet. De Britten beleden met de mond een houding van respect en afstand, maar wezen tevens op de in hun ogen onterechte beperking van de burgerrechten (het kiesrecht) van de Britse Uitlanders in Transvaal. Milner was zich bewust, dat de Britten zich, zo kort na de Jameson Raid, rustig moesten opstellen. En inderdaad, de regering van Transvaal was achterdochtig en men was druk in de weer zich in militair opzicht te versterken. In Europa werden daartoe wapens aangekocht. In juni 1899 werd een poging tot normalisering van de betrekkingen ondernomen tijdens een conferentie in Bloemfontein. Maar het was inmiddels duidelijk dat toezeggingen tot veranderingen in de rechtspositie van de Uitlanders niet meer hielpen. Milner was op een escalatie uit. De Britten waren intussen ook al begonnen troepen richting Zuid Afrika te sturen. Ook overschreden Britse militairen regelmatig de grens vanuit de Kaapkolonie. De regering Kruger voelde zich

op 9 oktober gedwongen een ultimatum aan de Britten te stellen. Uiteindelijk werd op 11 oktober 1899 de Britten officieel de oorlog te verklaard.

De oorlog en de schuldvraag

Deze oorlog heeft in de historiografie veel namen, gezichten en typeringen gekregen. Deze Anglo-Boerenoorlog, ook wel Tweede Anglo-Boerenoorlog, Zuid Afrikaanse oorlog of eenvoudig Boerenoorlog genoemd, wordt vaak omschreven als een koloniale oorlog, een imperialistische oorlog en een mediaoorlog. Naar militair karakter werd de eerste fase tot in het voorjaar van het jaar 1900 een belegeringsoorlog genoemd. Vanaf juni 1900 veranderden de benamingen in een *Hide and Seek War* en in het najaar van 1900 in een guerrillaoorlog. Veel historiografisch onderzoek na de oorlog is bovenal gericht geweest op de schuldvraag. Waren het de Britten die schuldig waren? Of verdiende de regering Kruger de grootste verwijten? Of was de schuld meer te zoeken in systemen, zoals bijvoorbeeld politieke of economische systemen?

De Britten gaven, uiteraard, de regering Kruger de schuld van de oorlog. Deze zo behoudende regering had immers onvoldoende begrip opgebracht voor de problemen en de rechtspositie van de Britse Uitlanders in Transvaal. En daarbovenop kwam nog eens het feit, dat het de regering van Transvaal was die de Britten de oorlog hadden verklaard. De politieke leiders van Transvaal legden de schuldvraag bij de imperialistische Britten die zich alsmaar met de interne problemen van Transvaal bleven bemoeien en die de republieken het liefst zouden willen annexeren. Afwijkend daarop was de mening van J.C. Smuts. Deze politicus en generaal in Transvaal legde de schuld bij het kapitalistische systeem dat, in dit werelddeel waar zich zo veel minerale schatten bevonden, de legitieme grenzen geweld aan deed. De manier waarop dat gebeurde, was door politieke macht te verwerven en alle vormen van openbaar bestuur en invloed ondergeschikt te maken aan het eigen doel. Met het begrip 'kapitalisme' maakte hij de betrokkenheid van de kapitalisten en van de Britse imperialisten expliciet.¹ Weer anderen waren nog specifiek en wezen naar de kapitalistische mijneigenaren, hierna Randkapitalisten genoemd, als schuldige partij. Zij immers, aldus Alan Jeeves², hadden enorme last van de politiek, juridisch en bestuurlijk stagnerende situatie in Transvaal en waren bij hervormingen gebaat. De relatie tussen het kapitalisme en het Brits imperialisme werd door J.A. Hobson in zijn in 1902 gepubliceerde boek *Imperialism: a Study*

¹ Iain R. Smith, 'Capitalism and the War': in David Omissi and Andrew Thompson, *The Impact of the South African War*, New York 2002, p.58

² Alan Jeeves, 'Hobson's The War in South Africa' in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh and Mary-Lynn Suttie, *Writing a Wider War*, Athens Ohio 2002, p.242

gelegd. Hierin stelt hij, dat in een situatie van onderconsumptie, overbodig kapitaal zich een weg zoekt naar investeringsmogelijkheden buiten de landgrenzen. De politiek wordt hierbij gestimuleerd de grenzen van haar eigen gebied uit te breiden.³ Dus ook tot in Zuid Afrika.

De Randkapitalisten en de Anglo-Boerenoorlog als persoorlog

In de zomer en het najaar van 1899 bezocht Hobson de Kaapkolonie en de republiek Transvaal. Als journalist met een theoretisch economische achtergrond nam hij de situatie tot zich. Ook hij stelde al snel de Randkapitalisten samen met de Britse imperialisten centraal in zijn schuldvraag. In eerste instantie bracht hij in de vorm van brieven verslag uit aan *The Manchester Guardian* en vervolgens zond hij een aantal hoofdstukken van zijn in 1900 te verschijnen boek *The War in South Africa, its causes and effects* naar het nieuwsblad *The Speaker*. Hierin benaderde hij de Anglo-Boerenoorlog vanuit een economisch en politiek perspectief. In een apart hoofdstuk⁴ gaat hij uitgebreid in op de Anglo-Boerenoorlog als persoorlog. Hij stelde hierin dat,

‘South Africa presents a unique example of a large press, owned, controlled and operated in recent times by a small body of men with the direct aim of bringing about a conflict which shall serve their business interests’.⁵

In zijn in 1901 verschenen boek *The Psychology of Jingoism* beweerde hij vervolgens dat in Transvaal sprake was van

‘a small confederacy of international financiers working through a kept press’.⁶

Deze stellingen zijn door Hobson vervolgens onderbouwd met een aantal voorbeelden en redeneringen. Bij de voorbeelden ontbreken helaas steeds de bronnen waarop hij zich baseerde. Zo is te lezen dat ‘Several other papers.....are credibly stated to be subject to....’ en

³ D.K. Fieldhouse, ‘Imperialism: An Historiographical Revision’, *The Economic History Review*, New Series, 14, No.2 (1961), p.189

⁴ J.A. Hobson, *The War in South Africa. Its causes and effects*, London 1900, pp. 206-228

⁵ Ibidem, p. 206

⁶ J.A.Hobson, *The Psychology of Jingoism*, London 1901, p.111

twee keer, dat hij 'informed' was, zonder vermelding door wie en wanneer.⁷ In zijn conclusie voegt hij er nog aan toe, dat 'On the whole, the press of South Africa has during the last year, for skilful and detailed misrepresentation, directed to a single end, attained a record in the annals of journalism. I cannot here fully prove or illustrate the accuracy of this judgment'. Hobson laat dus voldoende ruimte voor twijfel en onderzoek open. Vandaar dat ik een poging waag een scherper zicht te krijgen op de beweringen en conclusies van Hobson. Hierbij wil ik mij baseren op diverse historiografische publicaties en vooral ook op correspondentie van belangrijke betrokkenen in de jaren 1895 tot en met 1900.

In de historiografie is onder meer door Alan Jeeves uitgebreid aandacht besteed aan de schuldtheorieën van Hobson.⁸ De behandeling door Jeeves van de relaties met de persorganen beperkt zich tot de periode vanaf januari 1899.⁹ De vraag is echter of de beïnvloeding van de pers ook al niet plaats vond in de tijd van de Jameson Raid. Zo ja, dan is de relevantie van de relaties tussen de Randkapitalisten en de persorganen in de periode tussen begin 1895 en oktober 1899 eveneens het onderzoeken waard. De hoofdvraag is of de hiervoor weergegeven twee stellingen van Hobson terecht zijn. Kan dat deel van de stellingen, dat betrekking heeft op de pers, door onderzoek worden bevestigd? Welke (kleine groep) Randkapitalisten had(den) invloed op de persorganen? En welke persorganen betrof het? Op welke manieren vond beïnvloeding van de pers plaats? Was sprake van onderlinge relaties tussen Zuid Afrikaanse en Britse persorganen en welke waren dat? Kan uit nader onderzoek bevestiging worden gevonden van de stelling, dat de Randkapitalisten uit waren op hun eigen zakelijke belangen dienend conflict? Voor een goed begrip van het strategisch gedrag wil ik allereerst ingaan op de groep Randkapitalisten en de situatie waarin ze zich bevonden. Ten behoeve van een inzicht in individueel gedrag richt mijn onderzoek zich ook op een drietal belangwekkende personen binnen de groep Randkapitalisten, te weten Lionel Phillips, Alfred Beit en Sir. J.FitzPatrick. De aandacht zal hierbij uitgaan naar de problemen waarmee zij zich geconfronteerd zagen en hoe zij daarop, wellicht vanuit hun verschillende achtergronden, reageerden. Tijdens mijn onderzoek heb ik resultaten van historiografisch wetenschappelijk onderzoek getoetst aan de stellingen van Hobson zoals weergegeven in zijn in 1900 uitgegeven boek *The War in South Africa: its causes and effects*.

⁷ Ibidem, pp. 208,209, 217

⁸ Alan Jeeves, 'The Rand capitalists and the coming of the South African War 1896-1899', *Historical Papers/Communications Historique* 8, n° 1 (1973), pp.61-83

⁹ Ibidem, pp. 77-80

Hoofdstuk 1: De Randkapitalisten in Transvaal

De mijnindustrie

De eerste goudvondsten in Transvaal vonden vanaf 1870 plaats. In die eerste periode was nog sprake van door het land verspreide vondsten. Van heinde en verre kwamen pioniers in een zoektocht naar stukken grond met goud. Vanaf 1875 trokken grote aantallen gouddelvers op basis van geruchten van Pilgrim's Rest naar Elandshoek. Weliswaar tevergeefs, maar het is een illustratie van het fenomeen goudkoorts, dat heerste in een door gouddelvers en concessiezoekers gevuld schraal en verwilderd platteland. De eerste echt belangwekkende vondsten in Transvaal werden vanaf 1886 gedaan. Vanaf dat jaar kwam de ontwikkeling van de goudmijnbouw in een stroomversnelling.¹⁰ Men had goudaders in diepere lagen ontdekt en met behulp van nieuwe technieken was men tot de conclusie gekomen, dat naast de zogenaamde outcroptechniek ook een meer industriële vorm van mijnbouw in diepere lagen kon worden ontwikkeld. Daartoe werd technologische kennis uit het buitenland geworven, maar wat belangrijker was, dit soort mijnbouw vereiste een heel hoog investeringsniveau.

Economie en politiek in Transvaal

Met de ontdekking van het goud ontstonden industrieën. Een nieuwe infrastructuur was nodig in verband met toenemende transportactiviteiten. Kapitaalkrachtige mineigenaren uit de diamantindustrie gingen er al snel toe over grond, concessies en claims te verwerven. De industriële mijnbouw had tot gevolg dat meer en meer kapitaal nodig was. Door de potentiële winstgevendheid van het goud werden tritsen van mijnbouwbedrijven opgericht, die samen op moesten trekken om aan de enorme vraag naar kapitaal te kunnen voldoen. Zij groepeerden zich vervolgens in een beperkt aantal investeringshuizen dat toegang zocht tot de geld- en kapitaalmarkten in Europa. Het kapitaal kwam vooral vanuit aandelenemissies op de beurzen in Londen, Parijs en Berlijn, maar werd ook geleverd door speculatieve fondsen en door internationaal opererende banken zoals Rothchild en Credit Lyonnais.¹¹

De regering van Transvaal zag zich geconfronteerd met een snel veranderende samenleving. Een gevolg daarvan was dat op juridisch gebied veel geregeld moest worden. Wetgeving op het gebied van grensoverschrijdingen en drankmisbruik was nodig. Nieuwe

¹⁰ Peter Richardson and Jean Jacques Van-Helten, 'The Gold Mining Industry in the Transvaal 1886-99' in: Peter Warwick, *The South African War. The Anglo-Boer War 1899-1902*, London 1980, p.28

¹¹ Ibidem p.18

passen- en drankwetten werden vastgesteld en ingevoerd. Rechten en plichten ten aanzien van grondeigendom, van claims en concessies moesten worden geregeld. Als gevolg van de instroom van Engels sprekende arbeidsimmigranten kwamen burgerrechten, zoals bijvoorbeeld het kiesrecht, aan de orde. In 1897 werden de 'Aliens Expulsion Act' en de 'Immigration Act' aangenomen.

De regering Kruger had, althans volgens de eigenaren van de mijnbouwbedrijven en de Britse regering, te weinig oog voor de belangen van de blanke immigrantenbevolking. Deze Uitlanders werden gekarakteriseerd als een Britse arbeidersgemeenschap. Dat is wat te sterk uitgedrukt, want van de ongeveer 50.000 blanke burgers in Johannesburg waren slechts weinig meer dan 30.000 oorspronkelijk Brits.¹²

De mijnen waren arbeidsintensieve bedrijven en de lokale boerenbevolking had weinig affiniteit met de industriële arbeid bij de mijnen. Daarom waren de mijnen in belangrijke mate aangewezen op zwarte arbeiders. De lonen van de zwarte arbeiders moesten zo laag mogelijk worden gehouden. Hier en daar was sprake van loonsverlagingen. De loonsverlagingen leidden tot een uitstroom van zwarte arbeiders en dus tot een arbeidstekort. Hierdoor werden de mijnbouwbedrijven gedwongen de lonen van de blanke arbeiders relatief hoog te houden. De lage lonen waren zo belangrijk omdat de mijnbedrijven problemen hadden voldoende rendementen te realiseren. Dit had een tweetal redenen. Ten eerste had de ongunstige belastingpolitiek van de regering Kruger ongunstige gevolgen voor de mijnbouwbedrijven. Ten tweede stelde de Bank of England (lage) maxima voor de goudprijs vast. De Bank of England werd in die jaren als centrale bank steeds belangrijker dankzij het streven van de Britten om Londen als financieel centrum van de wereld te ontwikkelen.

De regering van Transvaal stond vaak voor een dilemma. Moest aan de bestaande situatie worden vast gehouden of moesten concessies worden gedaan aan hervormingsvoorstellen? De regering voerde een politiek dat in het licht stond van de behartiging van de belangen van de blanke boerengemeenschap. Het resultaat was geen dan wel een onbevredigende economische en burgerrechtelijke politiek beleid en ontoereikende wetgeving. Er moest dus wat gebeuren in Transvaal. Het kwam tot de Jameson Raid in 1895 en later tot de Anglo-Boerenoorlog in oktober 1899.

Vanuit hun verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in hun bedrijven, waren de Randkapitalisten alert ten aanzien van kansen en bedreigingen. Die bedreigingen kwamen vooral vanuit de maatschappij en vanuit de politiek. Een aantal Randlords wilde zich verre

¹² Andrew Thompson, 'Imperial Propaganda during the War': in Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh and Mary-Lynn Suttie, *Writing a Wider War*, Ohio, p. 314

houden van de politiek en zich beperken tot de belangen van hun onderneming. Toch achtten ze hervormingen noodzakelijk. Ze waren bang voor een oorlog en wilden hooguit een verandering van regime in Transvaal. Een oorlog zou immers schade kunnen aanbrengen aan de installaties en ook mogelijk tot een tijdelijke sluiting van de mijnen leiden. Andere Randlords, bijvoorbeeld Sir J. Percy FitzPatrick en Alfred Beit, konden het zich na de hiervoor genoemde Jameson Raid van eind 1895 niet meer permitteren zich actief en in het openbaar met de politiek in te laten. Maar de eerstgenoemde is in zijn boek *South African Memories* duidelijk in zijn besef dat zoiets erg moeilijk was en stelt in dat kader dat ‘in view of the firm’s position it was literally impossible to keep out of politics, since the entire bussiness of the Rand was so largely affected by what the Government might do`. En direct er een eigen belang aan toevoegend ‘our interests in the country are so great that you can always feel that what’s best for the country will be best for us’.¹³ Consequent redenerend betekent dit dus, dat de Randkapitalisten er voor moesten zorgen dat de politiek die besluiten zou nemen die hun private belangen het beste zouden dienen. Zonder druk bleek de regering Kruger niet tot veranderingen bereid dan wel in staat. Daarom voegden andere mijnmagnaten zich in de gelederen van belangenorganisaties en buitenparlementaire pressiegroepen. Hiermee ontstonden situaties waarbij men de grens tussen het private domein en het publiek terrein overschreed. Men werd bij de politiek betrokken. De vroegst daterende politiek getinte groeperingen waren het uit meerdere Randkapitalisten bestaande zogenoemde hervormingscomité in de periode voor de Jameson Raid en de Chamber of Mines met opeenvolgende voormannen als Herman Eckstein, Lionel Phillips en George Rouliot.

Dat men zich bewust was van het probleem van grensoverschrijding tussen onderneming en politiek mag blijken uit een brief van Lionel Phillips aan J.P. Fitzpatrick d.d. 12 juni 1897 waarin de eerstgenoemde aangeeft, dat het probleem van de Uitlanders weliswaar een politiek aspect herbergt, maar dat het economisch aspect met zich mee brengt, dat diegenen die voor arbeid en kapitaal in Transvaal zorg dragen, het recht hebben een consistente oppositie tegen excessieve belastingen en extravagante uitgaven te voeren.¹⁴ De invloed van de Randkapitalisten drong door tot in de gelederen van *The Johannesburg Star*. Berichtgeving in deze krant over de problemen van de Uitlanders had uiteraard invloed op de mening van velen onder hen ten aanzien van hun eigen rechtspositie. Desalniettemin bleek dat de meeste Uitlanders zich niet echt bewust bezig hielden met de politieke en maatschappelijke vraagstukken. Werk, loon en vrije tijd waren voor velen van hen de belangrijkste issues.

¹³ FitzPatrick 1932 (zie noot 13),, p.159

¹⁴ Fraser Jeeves *All that Glittered. Selected correspondence of Lionel Phillips 1890-1924*, Cape Town 1977, p.105

Belangrijke Randkapitalisten zoals J.Percy FitzPatrick en Lionel Phillips hadden grote invloed binnen buitenparlementaire organisaties. Te noemen zijn in dit kader de Chamber of Mines, de (in 1898 opgerichte) Uitlander Council en de (in 1896 opgerichte en door Rhodes gesponsorde) South African League. Deze organisaties probeerden massale steun voor de politiek van Milner te creëren en daarbij zowel in Brittannië als in de koloniën het beeld te vestigen van een eensgezinde oppositie tegen de regering Kruger.¹⁵ Maar de Britse politici keken daarbij ook met een scherp oog naar de Randkapitalisten die actief waren op het politieke speelveld en mogelijk er op uit waren de macht in Transvaal over te nemen. Chamberlain bracht zijn gedachten hierover als volgt onder woorden: ``Whatever defects may exist in the present form of Government of the Transvaal, the substitution of an entirely independent Republic, governed by or for the capitalists of the Rand, would be very much worse both for British interests in the Transvaal itself and for British influence in South Africa`. ¹⁶ De belangen van de Britse regering en die van de Randkapitalisten liepen dus, in het geval de Randkapitalisten de politieke macht in Transvaal over zouden nemen, niet synchron.

De industriëlen en investeerders: de Randkapitalisten

Vanaf 1886 hadden vele Europeanen hun weg naar Transvaal gevonden en hadden zich posities weten te verwerven binnen de goudvelden. De goudmijnen namen blanke Europese en Amerikaanse managers in dienst. De snelle ontwikkeling van de mijnbouw in de 1880er en 1890er jaren werd in belangrijke mate mogelijk gemaakt door de betrokkenheid van personen die in de jaren na 1870 dankzij de diamantindustrie in Kimberley en de diamanthandel zeer vermogend waren geworden. Zij hadden naast eigen kapitaal de beschikking over uitstekende netwerkcontacten in de financiële wereld in Europa. De eersten die in dit kader het vermelden waard zijn waren Cecil Rhodes en Alfred Beit die dankzij hun belangen in de Chartered Company en in De Beer's mijngroep buitengewoon rijk waren geworden. Door de jaren heen bouwden beiden een hechte zakelijke vriendschap met elkaar op. Een andere mijnmagnaat was Sir Julius Wernher, met wie Alfred Beit de invloedrijke firma Wernher Beit & Co. oprichtte.

Met de komst van externe investeerders en managers werd het landschap van belanghebbenden in de mijnbouwindustrie complexer. De relatief kleine mijnbouwbedrijven beseften dat zij alleen goed konden overleven als zij zouden samenwerken. Een gevolg

¹⁵ Diana Cammack *The Rand at War: 1899-1902 the Witwatersrand and the Anglo-Boer War*, London 1990, p.18

¹⁶ Ian R. Smith 'Capitalism and the War' in: David Omissi and Andrew Thompson, *The Impact of the South African War*, New York, p.57

daarvan was, dat er een proces van samenvoeging op gang kwam. Zo werd in 1888 door Wernher Beit & Co., een van de grootste mijnbouwbedrijven in die dagen, besloten samen te werken met Hermann Eckstein. Gezamenlijk werd een nieuw bedrijf gestart met een hoofdkantoor in Johannesburg, de firma Eckstein & Co. Dit bedrijf zou in de loop van de jaren na 1890 uitgroeien tot een producent die goed was voor 40% van de totale goudproductie in de Rand.¹⁷ De firma Eckstein & Co. onderscheidde zich door heel vooruitstrevende mijnbouwtechnieken toe te passen. Daartoe nam men leidende mijnexperts en consultants uit het buitenland in dienst. Een gunstig gevolg daarvan was, dat men relatief goedkoop claims kon leggen op uitgestrekte `deep level` gronden, direct grenzend aan de belangrijkste ontsluitingsvelden.¹⁸ Eigenaren en partners van het bedrijf werden in hoofdzaak Julius Wernher, Alfred Beit en Hermann Eckstein. James B. Taylor en Lionel Phillips sloten zich vervolgens aan. Het proces van samenvoegingen heeft zich door de jaren heen voortgezet, uitmondend in een na-oorlogse situatie van tien grote concerns, de zogenaamde `Big Ten`, bestaande uit Wernher Beit & Co. (H. Eckstein & Co.), Consolidated Gold Fields (Rhodes groep), Johannesburg Consolidated Investment Co. (Barnato Brothers), J.B. Robinson groep, S. Neumann & Co., Albu (General Mining groep), A. Goertz & Co. Ltd. (later Union Corporation), Anglo-French (Farrar groep), Lewis & Marks groep (African & European Investments Co.) en Abe Bailey groep (South African Townships).¹⁹

De groep Randkapitalisten kan zeker niet als één homogene groep worden gekwalificeerd. Sprake was van onderlinge concurrentie, zeker wat betreft het aantrekken van personeel. Er is volgens Donald Denoon overvloedig bewijs gevonden van verschillen en geschillen binnen en tussen de belangrijkste mijnbouweigenaren.²⁰

Al in 1895 was sprake van een tweedeling binnen de gemeenschap van mijnbouwbedrijven. Het uit meerdere Randkapitalisten bestaande hervormingscomité dat op maandag 30 december 1895 vanuit een officieuze hervormingsstatus werd opgericht, bestond in de kern uit (Sir) Lionel Phillips, Frank Rhodes, George Farrar, John Hays Hammond en (Sir) Percy FitzPatrick. Zij werden de Angel-Saksen genoemd en werden in hun voorbereidingen op de staatsgreep in december 1895 op afstand aangestuurd door Cecil Rhodes. De Randkapitalisten toonden een grote politieke betrokkenheid, waarbij naast Cecil Rhodes zeker ook (Sir) J. Percy FitzPatrick sterke Brits imperialistische voorkeuren aan de dag legde. Het andere deel van de Randkapitalisten vormde de zogenoemde groep Continentals dat bestond uit de

¹⁷ Richardson and Van Helten 1980, p.28

¹⁸ Robert V. Kubicek, 'The Randlords in 1895: A Reassessment' in: *Journal of British Studies* 11 n° 2 (1972), p.95

¹⁹ Paul H. Emden, *Randlords*, London 1935, p.207

²⁰ Smith 2002 (zie noot 16), p. 62

mijnbouwgroepen van Barney Barnato, (Sir) George Albu, Adolf Goertz, Isaac Lewis, Samuel Marks, J.B. Robinson en de Mercantile Association. Zij hadden geen tot nauwelijks politieke interesse en gaven in 1895 de plannen van Cecil Rhodes ten aanzien van een staatsgreep dan ook geen steun.²¹ De onderlinge verdeeldheid is, naast bedrijfsmatige verschillen in visie ook terug te voeren op persoonlijke verhoudingen tussen de senior partners, waarbij de persoonlijke, ideologische en culturele achtergronden van de individuen in sterke mate door hebben gewerkt op hun gedrag als ondernemer en als lid van kapitalistisch invloedrijke netwerken. Het kapitalistische denken was wat hen bond. Hun achtergronden en loyaliteiten bepaalden de verschillen.

Phillips, FitzPatrick en Beit, problemen en reacties

Sir Lionel Phillips kwam op de leeftijd van 20 jaar in 1875 vanuit de London City aan in het diamantgebied. Hij trad in dienst van Joseph B. Robinson waar hij diamanten ging sorteren en daarnaast redactiewerk voor de *Independent* ging verrichten.²² Hierna bracht hij het tot Managing Director van de Griqua West Diamond Mining Company. Toen dat bedrijf in moeilijkheden kwam reikte Alfred Beit hem de helpende hand en benoemde Phillips tot manager bij de French & D`Esterre Company. Toen in Barberton sprake was van goudvondsten zond Beit hem daarnaar toe met de opdracht over de ontwikkelingen ter plaatse te rapporteren. Hierna werd hem vervolgens een baan aangeboden als adviseur bij de net opgerichte firma H. Eckstein & Co. Met het vertrek van H. Eckstein in 1892 uit Johannesburg ontstond voor Phillips de mogelijkheid partner in de firma te worden. Zijn zakelijke kwaliteiten brachten hem binnen korte tijd tot de status van miljonair. In die jaren ontwikkelde H. Eckstein & Co. zich tot de een van de belangrijkste bedrijven in de mijnbouwwereld in Transvaal. In hetzelfde jaar 1892 volgde hij Hermann Eckstein op als 'President' van de Chamber of Mines. In eerste instantie stelde hij zich terughoudend op ten aanzien van politieke vraagstukken. Maar in november al schreef hij aan Alfred Beit over zijn verwachting, dat de National Union op termijn een machtsfactor in Transvaal zou gaan worden. Hij wilde die Union wel met geld doneren.²³ Achter de schermen sloot hij zich aan bij de geheime hervorming- en samenzweringsgroep. *The Johannesburg Star* diende hem regelmatig tot spreekbuis. Eind december 1895 werd hij voorzitter van het officiële Reform Committee dat begin januari 1896 al weer werd ontbonden als gevolg van de mislukte staatsgreep. Dat met geld alles te koop is, was voor Phillips vanzelfsprekend. Zo stelde hij in

²¹ D.O. Rhoadie, *Conspirators in Conflict*, Tafelberg 1967, pp. 67-68

²² Emden 1935, (zie noot 19) p.192

²³ Fraser Jeeves 1977 (zie noot 14), p.64

een brief aan Wernher in augustus 1894 voor om onderbetaalde rechters in Transvaal financieel te steunen. Uiteraard contant, geen stortingen op bankrekeningen dus!²⁴ Corruptie van de kant van Phillips blijkt uit diverse brieven van Phillips waaronder een brief van 16 juni 1894 waarin hij aan Beit schreef, dat ‘The other side is spending lots of money in bribes and we shall probably have to spend more next year than this to oppose it’.²⁵ Een opvallende verwijzing naar corruptie blijkt ook uit een brief van 12 augustus 1894 aan Beit, waarin Phillips denkt, dat ‘we can influence the election with a fund of £10.000,-, but it must be subscribed secretly’. Voor het geld zou hij zich tot Barney Barnato, Gold Fields en Joseph Benjamin Robinson wenden.²⁶ Als voorzitter van de Chamber of Mines stelde hij zich niet alleen betrokken op ten aanzien van de ondersteuning bij innovaties in de mijnbouw. Ook de positie van de Uitlanders leidde bij Phillips tot het opvoeren van druk op de regering om te komen tot hervormingen. voelde Phillips zich gedwongen zich met politieke zaken bemoeien. De Chamber of Mines werd hét bureau voor alle soorten klachten. Van de kant van de overheid werd echter op geen enkele wijze op de klachten gereageerd. Het wantrouwen tussen Johannesburg en Pretoria nam toe. In een toespraak in november 1895 waarschuwde Phillips de regering voor een mogelijk bloedvergieten als de situatie, waarbij een minderheid de meerderheid zijn wil oplegt, zou voortduren.²⁷ Dat hij zich grote zorgen maakte blijkt wel uit een brief aan Wernher waarin hij schreef ‘The Government is absolutely rotten, and we must have reform; the alternative is revolution or English interference’.²⁸ En tijdens zijn toespraak in november 1895 ter gelegenheid van de opening van het nieuwe kantoor van de Chamber of Mines stelde hij heel helder ‘all we want in this country is purity of administration and an equitable share and voice in affairs’.²⁹ Na de Jameson Raid werd Phillips als medeplichtige aan de Jameson Raid evenals Frank Rhodes, George Farrar en John Hays Hammond tot de doodstraf veroordeeld. Later werd deze straf omgezet in een verbanning naar Brittannië. Noch uit correspondentie, noch uit de geraadpleegde historiografie is veel duidelijk geworden omtrent zijn politieke activiteiten tijdens de jaren na de Jameson Raid.

Sir J.Percy FitzPatrick werd in de Kaap geboren en ging na zijn studie werken bij The Standard Bank in Kaapstad, waarna hij in 1892 naar het noorden trok en zijn loopbaan vervolgde bij de firma Eckstein & Co. In 1898 werd hij daar partner. Hij heeft zich tijdens de

²⁴ Ibidem, p.84

²⁵ Ibidem, p.78

²⁶ Ibidem, pp.81-82

²⁷ Emden 1935 (zie noot 19), p. 198

²⁸ William T. Stead, *The Scandal of the South African Committee: a plain narrative for plain men*, London, 1899, p.21

²⁹ Emden 1935 (zie noot 19), p.198

duur van zijn betrokkenheid bij de firma geprofileerd door een sterke hang naar de politiek.³⁰ Hij heeft zijn grote bekendheid te danken aan zijn uitstekende relatie met de belangrijkste Britse politici en aan het auteurschap van een paar spraakmakende boeken. Percy FitzPatrick was nauw betrokken bij het Jamesonverraad in 1895. Hij had goede contacten met Lionel Phillips, medepartner bij Eckstein & Co. en voorzitter van de Chamber of Mines, met de South African League en met de door hemzelf in mei 1899 opgerichte Uitlander Council. Met Lionel Phillips, Frank Rhodes en George Farrar behoorde hij tot de kern van de geheime groep van hervormers, eind 1895 overgegaan in de officiële Reform Committee. Het gevolg van zijn bijdrage aan de Raid was een detentie van vijf maanden en een periode van drie jaar onthouding van politieke activiteiten. Toch bleef FitzPatrick vanuit zijn functie bij het mijnbouwbedrijf Eckstein & Co. geconfronteerd worden met aan politieke problemen, zoals bijvoorbeeld de, in januari 1899 door de Chamber of Mines gesteunde, Britse protesten tegen het dynamietmonopolie.³¹ Maar in het jaar daarvoor al kon FitzPatrick het niet nalaten aan te dringen op maatregelen tegen de regeringspropaganda in de *Standard and Diggers News*.³² In februari 1899 gaf J.C.Smuts namens de regering Kruger toe aan Britse druk en sprak de bereidheid uit tot onderhandelingen over het dynamietmonopolie. Vanuit die situatie kon het gebeuren dat FitzPatrick van februari tot en met mei 1899 als intermediair tussen alle betrokken partijen bij de zogenaamde Great Deal Negotiations werd ingezet. In maart 1899 startten onderhandelingen nadat de regering Kruger had aangeboden alle kwesties tussen de mijnbouwindustrie en Pretoria bespreekbaar te achten. Ze stond open voor compromissen mits de kapitalisten bereid waren zich van de politieke onrust en perskritieken te distantiëren.³³ De onrust was niet alleen door de Britten, maar ook door de South African League aangewakkerd. Ondersteuning kwam van persberichten van de kant van Monypenny, de redacteur van de *Johannesburg Star*. De delegatie van de kant van de kapitalisten werd, mede in verband met zijn betrokkenheid bij de Uitlander Council, geleid door FitzPatrick. De Uitlander Council vertegenwoordigde in directe zin de belangen van de Uitlanders en in indirecte zin de belangen van de Randkapitalisten³⁴ Financiële ondersteuning ontving de Council van onder meer de Chamber of Mines.³⁵ In de periode van de onderhandelingen zag Jan Smuts in FitzPatrick een kwade genius. Dat liet hij tenminste overduidelijk merken

³⁰ Emden 1935 (zie noot 19), p.178

³¹ Jeeves, 1973 (zie noot 8), p.72

³² Ibidem, p.74

³³ Andrew N.Porter, 'British Imperial Policy and South Africa 1895-9, in: Peter Warwick, *The South African War. The Anglo-Boer War 1899-1902*, London 1980, p. 52.

³⁴ Cammack 1990(zie noot 15), p.17

³⁵ Jeeves 1973 (zie noot 8), p. 78

tijdens een gesprek tussen hen beiden, toen hij FitzPatrick toevoegde, ‘You are at the bottom of all this trouble, and I will catch you some day, and no considerations of personal friendship are going to weigh with me` en ` the day I catch you I’ll hang you as high as Haman`. ³⁶ Fitzpatrick speelde inderdaad niet altijd een zuivere rol. Zo zag FitzPatrick wel voordelen in het openbaar maken van delen van de vertrouwelijke onderhandelingen. Daartoe ging hij over tot het omkopen van een journalist, een correspondent voor de *London Times*. Deze journalist verspreidde vervolgens, nadat hij zich buiten de grenzen van de Republiek bevond, de vertrouwelijke informatie uit een rapport van de hervormingsgezinde gedelegeerden . De betreffende journalist had zich in feite aangeboden met de woorden `You know it well enough yourself. There is nothing you can’t buy here`. ³⁷ FitzPatrick onderhield een uitstekende relatie met Milner en werd een belangrijke raadgever van de Britse regering voor wat betreft de situatie in Zuid Afrika. De in 1902 geridderde en in 1931 gestorven Sir J. Percy FitzPatrick is voor het grote publiek vooral bekend geworden door het in 1899 uitgegeven boek *The Transvaal from Within. A private record of public affairs`* . Dit boek, dat mede op aandringen van Alfred Milner al tijdens de oorlog werd uitgegeven, heeft een groot effect gehad op de publieke opinie in Brittannië.

Alfred Beit was de man die als oorspronkelijke diamantexpert al vrij snel de status van Park Lane miljonair bereikte. Hij is vooral door zijn zakenpartners uitvoerig geroemd. J. Percy Fitzpatrick beschreef hem zelfs als `one of the most lovable of characters, a positive genius in business; alive and responsive to everything, quick in imagination as in decision.....a warm hearted friend with an exceptional generous disposition`. ³⁸ Hij werd de meest succesvolle investeerder in de diamant- en goudindustrie en wordt Cecil Rhodes financiële ‘alter ego’ genoemd³⁹. Het was Rhodes die Beit met een inbreng van £500.000,- bij de Chartered Company binnen haalde. ⁴⁰ Samen met Cecil Rhodes en Barney Barnato werd hij de grondlegger van de diamantindustrie in Kimberley en samen met Cecil Rhodes en Dr. Jameson heeft hij de Chartered Company opgebouwd. In Transvaal was hij degene die uiteindelijk de belangrijkste private investeringsbeslissingen heeft genomen. Dit dankzij zijn uitzonderlijke kwaliteiten op het gebied van strategie en financiën. Op tweeëntwintig jarige leeftijd kwam hij als werknemer van D. Lippert & Co. vanuit Europa naar Kimberley. Het diamantvak had hij geleerd bij de Franse firma Porges & Co.. In 1878 begon hij voor eigen

³⁶ FitzPatrick 1932 (zie noot 13), p. 169.

³⁷ Ibidem, 175-179

³⁸ ibidem, pp.157-158

³⁹ Emden 1935 (zie noot 19), p.152

⁴⁰ A.P. Cartwright, *The Corner House. The early history of Johannesburg*, Cape Town 1965, p.107

rekening en risico een handel in diamanten. Dankzij zijn zakelijke intelligentie kon hij met succes in aandelen van mijnbouwbedrijven handelen. Zijn strategisch inzicht vertelde hem dat bedrijven met aandelen het best floreren indien alle betrokken partijen tevreden worden gesteld.⁴¹ In 1879 ging Beit in Kimberley een partnerschap aan met Cecil Rhodes. Dit ontwikkelde zich tot een hechte zakelijke vriendschap tussen die twee. Een goede zakelijke relatie die uiteindelijk leidde tot de opbouw van de Chartered Company en De Beer's mijngroep. In 1880 kreeg hij contact met Julius Wernher, de vertegenwoordiger van de diamantair Jules Porges & Co. in Parijs. Hun samenwerking resulteerde in 1890 in de firma Wernher Beit & Co. In 1886 werd Alfred Beit door Joseph B. Robinson, een andere Randkapitalist om hulp gevraagd bij diens problemen met banken. Daarbij voegde Robinson toe, dat degene die hem uit de nesten zou helpen, kon rekenen op een geweldige winstpotentie als gevolg van enorme vondsten in een nieuw ontdekt veld. Beit bood zijn financiële hulp aan. En zo kwam Wernher Beit & Co. in de Witwatersrand.⁴² Beit had vanaf het begin een groot vertrouwen in de mogelijkheden in de Rand maar zag zich wel geconfronteerd met een aantal grote problemen ten aanzien van de beschikbaarheid van voldoende arbeiders, een tekort aan technische kennis en financiële fondsen. Het winnen van goud was duurder dan het winnen van diamant. Beit zag grote kansen in de kapitaalintensieve industriële mijnbouw. Naast de financiële inbreng uit eigen middelen moest men extra investeringskapitaal zoeken op aandelenmarkten en bij banken zoals de Credit Lyonnais, Rothchild en de Deutsche Bank. Beit voelde zich als een vis in het water. Beit scoorde het ene financiële succes na het andere en werd uitzonderlijk vermogend. In 1888 besloot Beit in Londen te gaan wonen en werken. Hij was de grote initiator van vergaande bundeling van exploratie-, exploitatie- en investeringsmaatschappijen in de Witwatersrand. In die jaren was Beit in Londen druk met zijn ondernemerschap. Zijn firma Wernher Beit & Co. was zich in strategisch opzicht gaan differentiëren. De werkelijke mijnbouwzaken liet hij over aan partners in Eckstein & Co. Wernher Beit & co. was een investeringshuis met veel zakelijke belangen in ander sectoren geworden. Beit hield zich afzijdig van politieke aangelegenheden, aldus Paul Emden in zijn boek *Randlords*.⁴³ Beit's houding veranderde echter in het begin van de jaren 1890, wellicht onder invloed van Cecil Rhodes en misschien ook van Lionel Phillips. Dat had te maken met de toen lopende discussies over de rechtspositie van de Uitlanders. FitzPatrick realiseerde zich dat goed, toen hij in zijn boek *The Transvaal from Within-a private record of public affairs*

⁴¹ Emden 1935 (zie noot 19), p.154

⁴² Cartwright 1965 (zie noot 40), p.112

⁴³ Emden 1935 (zie noot 19), p.163

met betrekking tot Rhodes en Beit opmerkte, dat zij in de aanloop naar de Jameson Raid ‘may be regarded as the chiefs to whom the ultimate decision as to whether it was necessary, from the capitalistic point of view, to resort to extreme measures was necessarily left’.⁴⁴ Soms maakte Beit nog wel de overtocht naar Zuid Afrika. Dat gebeurde ook in mei 1895. Nadat hij in Kaapstad was aangekomen, verbleef hij gedurende enige tijd bij Cecil Rhodes in Groote Schuur. Meerdere leden van de toen nog geheime hervormingsgroep bezochten in die dagen eveneens Groote Schuur. Tijdens dat verblijf werd de a-politieke Beit door Rhodes overtuigd ten aanzien van de wenselijkheid dat er iets moest gebeuren in Johannesburg. In december 1895 liet Beit zich door Rhodes overhalen tot weer een overtocht naar Zuid Afrika. Rhodes wenste Beit’s betrokkenheid bij de voorbereidingen voor de Jameson Raid. De reden waarom Beit aan dat dringende verzoek voldeed was, volgens Kubicek in zijn artikel ‘*The Randlords in 1895: A Reassessment*’, vooral de emotionele band tussen twee zakenvrienden.⁴⁵ Rhodes had aan de loyaliteit van Beit geappelleerd. Op 17 december kwam hij aan in Kaapstad, maar ging in verband met lichamelijke stressklachten niet door naar Johannesburg. Beit ging uiterst omzichtig te werk wat onder meer blijkt uit de op 20 december aan Phillips gestuurde cryptische tekst, dat hij weinig hulp kon bieden ‘to assist in business, but am most anxious you should not delay flotation on new company on my account a day longer than necessary. Immediate flotation is the thing most desired, as we never know what may hinder it, if now delayed’.⁴⁶ Het begrip ‘flotation’ kan heel goed het codewoord voor een staatsgreep zijn geweest. Na de Jameson Raid in 1895 keerde Beit zo snel mogelijk terug naar Londen. Daar werd hij opgeroepen voor de Commission of Inquiry te verschijnen. Bij die gelegenheid bekende Beit een bedrag tussen £170.000,- en £200.000,- te hebben besteed aan de voorbereidingen op een gewapend oproer. Hij had zowel door middel van adviezen als door middel van financiële bijdragen deel genomen aan een beweging die zich, zo nodig met geweld, inzette voor een uitbreiding van de politieke rechten van de Uitlanders in Transvaal. Beit ontkende zelf tot kort na de Raid iets feitelijks over de Raid te hebben geweten. Dat was dan wel in strijd met de hiervoor genoemde tekst richting Phillips. Ook een daaropvolgend telegram van Phillips ter attentie van Beit met de tekst “It is absolute necessary to delay floating. If foreign subscribers insist on floating, anticipate complete failure” bevestigt een zekere voorkennis bij Alfred Beit.⁴⁷ Opvallend is ook een deelverslag (nummer 941) van de South African Committee waarin staat vermeld, dat het kantoor van Beit in Londen diende als

⁴⁴ Rhoadie, 1967 (zie noot 21), p.21

⁴⁵ Kubicek 1972 (zie noot 18), p.98

⁴⁶ Rhoadie, 1967 (zie noot 21), p.48

⁴⁷ Stead 1899(zie noot 28), p.75

het hoofdkantoor van de samenzwering. Het hele gedoe greep Beit erg aan en een zenuwinzinking was het gevolg. Beit trok zich terug op zijn landgoed in Londen, bleef ogenschijnlijk buiten de politiek, maar bleef toch betrokken bij politieke aangelegenheden. Dit blijkt uit de financiële steun die hij bleef geven aan bepaalde organisaties, zoals de in 1896 opgerichte buitenparlementaire pressiegroep Imperial South Africa Association. Het uitbreken van de oorlog leidde daarbij ook tot het aanbieden van geldelijke donaties voor de uitrusting van vrijwilligerstroepen en voor de aanschaf van paarden. Tot grote ergernis van Beit werd dat aanbod van de kant van de Britse overheid afgewezen.⁴⁸ Ook in Zuid Afrika werd terdege gedacht, dat Beit wel degelijk nog steeds achter de schermen aan de touwtjes trok. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een brief van 15 mei 1899 die Dr.W.J. Leyds aan de regering in Pretoria schreef dat de financiële groepen in Zuid Afrika, uit vrees geboycot te worden, deden 'wat Beit wenscht (Wernher houdt zich meer kalm) en Beit op zijne beurt wordt geïnstrueerd door Chamberlain'.⁴⁹

Hoofdstuk 2: De pers in Zuid Afrika

Het belang van de pers

Het belang van de pers werd in de wereld van de politiek en door zakenmensen onderkend. Zo zou lord Salisbury in 1893 de *Rhodesia Herald* in bezit hebben.⁵⁰ Een ander voorbeeld betreft de bemoeienissen van Cecil Rhodes bij de benoeming van Edmund Garret tot redacteur van de Cape Argus in februari 1895.⁵¹ In een publicatie uit oktober 1900 van de Refugee Committee of the Uitlanders is onder meer te lezen dat de grote rijkdom van de kapitalisten hen in staat heeft gesteld de macht over bijna alle persorganen van Zuid Afrika te verkrijgen. De klachten van de Uitlanders werden door de kapitalisten voor hun eigen doelen gebruikt en daarom zorgvuldig doorgeleid naar Engeland terwijl de Zuid Afrikaanse pers in de eigen

⁴⁸ FitzPatrick 1932 (zie noot27), p.113

⁴⁹ Dr. W.J. Leyds, *Eenige Correspondentie uit 1899*, Den Haag 1919, p.31

⁵⁰ Dr. Hendrik P.N. Muller, *De Zuid Afrikaansche Republiek*, 1896, p.11

⁵¹ Gerald Shaw, *South African Telegraph versus Cape Times: an examination of the attempt by the South African Telegraph, financed by J.B.Robinson, to challenge the dominance of the pro-Rhodes press at the Cape, August 1895 to September 1896*, Cape Town 1980, p.4

hoofdartikelen dagelijks uitgebreid aandacht besteedden aan de onvrede onder het volk.⁵² Hobson's teksten klinken er duidelijk in door. In Zuid Afrika was sprake van een 'Hollandse' pers die sympathiseerde met de regering Kruger en een Engelstalige pers die voornamelijk in handen was van de Randkapitalisten. Tot de eerstgenoemde groep behoorden onder meer de *Rand Post* en de *Volkstemm*. De belangrijkste spreekbuis voor de regering Kruger was echter de *Standard and Diggers News*. Brede steun in de samenleving werd als heel belangrijk gezien en daarbij waren goede en invloedrijke relaties met de pers, in welke vorm dan ook, van groot belang. Dat gold ook voor de partijen die betrokken waren bij de Jameson Raid in 1895. Alfred Beit wisselde een aantal telegrammen uit met onder meer met miss Flora Shaw van *The Times* tijdens de dagen waarin besloten werd tot een uitstel van de staatsgreep.

De persorganen, een kwestie van relaties

In het kader van dit onderzoek zijn voor wat betreft Zuid Afrika voornamelijk de nieuwsbladen in Transvaal en de Kaapkolonie van belang. De belangrijkste nieuwsmedia in de Kaapkolonie hadden onderlinge betrekkingen met nieuwsmedia in Transvaal, zoals hierna wordt weergegeven. Deze onderlinge relaties zijn ontstaan vanuit de situatie dat Cecil Rhodes in zijn tijd als premier van de Kaapkolonie een belang had genomen in de Argus Printing and Publishing Company.⁵³

De navolgende nieuwsbladen zijn het vermelden waard:

- *The Cape Times* werd als meest invloedrijke krant in Zuid Afrika gezien. Het nieuwsorgaan was in 1900 volgens de *Morning Leader* voor de helft in handen van Hutherfoord Harris, in dienst geweest van de Chartered Company en geldend als vertrouwenspersoon van Cecil Rhodes⁵⁴ Gerald Shaw noemt zijn aandeel substantieel maar niet overheersend.⁵⁵ De krant was in de aanloop naar de Jameson Raid duidelijk in haar afkeer tegen de regering Kruger met het advies om 'rouse and marshall... a body of keen and bitter feeling'.⁵⁶ De krant stond vanaf 1895 onder redactie van Edmund Garret. De meerderheid van de aandelen bleef in het bezit van de voorganger van Garret, Frederick Luke St. Leger.⁵⁷ Geruchten als zou Garret door Cecil Rhodes (toen premier van de Kaap Kolonie) zijn aangewezen, werden in de krant door de voorganger van Garret ontkend. De krant en daarmee Edmund Garret, hechtte erg aan

⁵² The Refugee Committee of the Uitlanders, *The Capitalist & the Empire in the Transvaal*, Cape Town 1900, p.1

⁵³ Jeeves 2002 (zie noot 2), p.235

⁵⁴ *Morning Leader* N°.5, *The Real Motive for the War*, London 1900, p.2

⁵⁵ Shaw 1980 (zie noot 51), p.5

⁵⁶ J.S.Marais, *The Fall of Kruger's Republic*, Oxford 1961, p.165

⁵⁷ Shaw 1980 (zie noot 51), pp. 4-5

een onafhankelijke positie ten aanzien van corrumperende lokale en centrale overheden. Dat dit ook werd waargemaakt blijkt wel uit een hoofdartikel waarin Garret, ondanks zijn bewondering voor Cecil Rhodes, kritiek leverde op De Beers Consolidated naar aanleiding van officiële berichten over aanvallen op Afrikaanse arbeiders in Kimberley.⁵⁸ Ten tijde van de Jameson Raid wist hij Rhodes goed op afstand te houden en bepaalde hij zijn eigen kritische opstelling. Ook had hij geen respect voor en stond hij kritisch tegenover zijn aandeelhouder Rutherford Harris (tevens zwager van Frederick St. Leger), die hij als slechts een loopjongen van Rhodes beschouwde. Hem was al door Luke St. Leger te verstaan gegeven, dat hij zich niet met het management of het beheer van de krant mocht bemoeien. In een speciale overeenkomst tussen St. Leger en Rutherford Harris was vastgelegd, dat Garret de algehele redactionele zeggenschap zou hebben.⁵⁹ Wel sympathiek stond Garret enige jaren later ten tijde van de Anglo-Boerenoorlog tegenover de Britse imperialistische politiek van Alfred Milner. Daarbij droeg hij de South African League een warm hart toe. De leiders van de League werden door de krant in september 1896 geadviseerd `to rouse and marshall... a body of keen and bitter feeling` tegen de republikeinse regering.⁶⁰ Deze tekst tekent het karakter van Garret, zwart-wit. Zijn publicaties blijken de heftige politieke atmosfeer zeker te hebben aangewakkerd, aldus Gerald Shaw.⁶¹

- De *Standard and Diggers News* was in handen van een vriend van Kruger, een zekere Samuel Mendelsohn.⁶² Het Engelstalig ochtendblad stelde zich vaak tegen de Randkapitalisten op. De speech van Lionel Phillips in het najaar van 1895 naar aanleiding van de opening van het nieuwe kantoorgebouw van de Chamber of Mines, deed bij de *Standard and Diggers News* alle alarmbellen rinkelen. Gewezen werd op het radicale hervormingskarakter van de toespraak. In 1898 wilde de krant antigevoelens tegen de mijnmagnaten aanwakkeren om te voorkomen dat de Uitlanders open zouden staan voor hervormingen. Daarop pleitten George Rouliot en J. Percy FitzPatrick voor tegenmaatregelen om de overheidspropaganda via de *Standard and Diggers`News* te neutraliseren. De redactionele nadruk lag eind 1898

⁵⁸ Ibidem, p.4

⁵⁹ Ibidem, p.5

⁶⁰ Marais 1961 (zie noot 57), p.165

⁶¹ Shaw 1980 (zie noot 51), p.7

⁶² Richard Mendelsohn 'The Jewish War. Anglo-Jewry and the South African War' in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh and Mary-Lynn Suttie, Athens Ohio 2002, p.248

begin 1899 op de economie. Gepleit werd voor hogere belastingen voor de mijnen en belastingverlaging voor andere groepen in de stad. De onzekere positie van blanke arbeiders en klachten van handelaren over de mijnmagnaten kregen veel meer nadruk dan bijvoorbeeld de Britse politiek. De krant was fel tegen de South African League en zette zich af tegen de *Johannesburg Star*, het avondblad dat als enige Engelstalige krant overbleef na het echec van de *Johannesburg Times* van eigenaar J.B. Robinson.

- *The Johannesburg Star* was de spreekbuis voor de hervormers in de periode vóór de Jameson Raid. Kort na de toespraak van Phillips ter gelegenheid van de opening van het gebouw van de Chamber of Mines begon de *Johannesburg Star* met het versturen van telegrammen naar Britse nieuwsbladen. Voor kerstmis 1895 werd door de `revolutionaire junta`, of wel de kerngroep van de hervormingsbeweging, zwaar nagedacht over een serie artikelen tegen de regering. Charles Leonard en F. H. Hamilton, redacteuren van de *Johannesburg Star*, werden opgeroepen naar Groote Schuur te komen. Het waren de weken waarin sterk overwogen werd de staatsgreep onder leiding van Dr. Jameson uit te stellen. Phillips werd aangewezen om met de regering Kruger namens de hervormers de politieke situatie te bespreken en was samen met onder anderen J.Percy FitzPatrick medeondertekenaar van een op het kantoor van *The Star* opgestelde ontwerpproclamatie voor het geval de regering Kruger zou vallen.⁶³ De conceptproclamatie werd op 31 december 1895 op het kantoor van *The Star* opgesteld. Het getypte exemplaar van de drukproef werd vernietigd door Thomas Sheffield, manager van de Argus Printing and Publishing Company.⁶⁴ De regering bleef, ook na de Jameson Raid, de *Johannesburg Star* met de nodige achterdocht bekijken. In 1897 kreeg de krant te maken met een publicatieverbod op grond van de Perswet van 1896. Deze wet was door de Volksraad aangenomen waarbij gedrukte publicaties die in strijd waren met de moraal, openbare orde en vrede, verboden konden worden. De krant werd voor de duur van drie maanden verboden. Een aantal Randkapitalisten had in 1898 en 1899 weinig op met de politiek van Milner. Ze zagen hem als potentieel schadelijk voor hun eigen belangen. Maar ze beseften ook goed dat ze voorzichtig moesten zijn. FitzPatrick, die toen regelmatig werk kreeg van de *Johannesburg Star*, begon regelmatig te overleggen de Hoge Commissaris. Beiden waren het er over eens, dat de propaganda via *The Star* effectiever moest worden aangepakt. In januari 1899 werd een redacteur van *The*

⁶³ Rhodie 1967 (zie noot 21), p.74

⁶⁴ Rhodie 1967 (zie noot 21), p.74

Times in Londen, W.F. Monypenny, na uitvoerig overleg met Milner en ambtenaren in Londen, benoemd in de functie van redacteur tegen een vorstelijk jaarsalaris van £3.000,- . Volgens Alan Jeeves is geen bewijs aangetroffen, dat de Randlords vanuit Wernher Beit & Co. of Eckstein & Co. getracht hebben redactionele dictaten op te leggen.⁶⁵ Het werk van Monypenny was wel al snel merkbaar. Desalniettemin werd toch ook gezocht naar een ander nieuwsblad als extra concurrent van de *Standard and Diggers News*. Dat moest de *Morning Leader* worden. Dat was volgens Lionel Phillips ingegeven vanuit `the desirability of an antidote to the poison administered daily by the *Standard and Diggers News*, zoals blijkt uit een brief aan H. Eckstein & Co. op 4 februari 1899.⁶⁶ In dit kader doet de stelling van Hobson, dat de *Standard and Diggers News* onder controle van de kapitalisten was, wat tegenstrijdig aan.

- De avondkrant *Cape Argus* was volgens de *Morning Leader* voor de meerderheid in handen van de Randkapitalisten Rhodes, Eckstein en Barnato.⁶⁷ De holding hiervan, de Argus Printing & Publishing Company was in 1888 ontstaan vanuit een juridische fusie tussen de *Cape Argus* en *The Star*. De eigenaar en hoofdredacteur F.J. Dormer werd hierbij financieel geholpen door Cecil Rhodes met een bedrag groot £6.000,- Dormer heeft zich als journalist laten kennen als een aanhanger van Rhodes. Door de jaren heen breidde Argus haar werkgebied uit van de Kaap naar andere delen van Zuid Afrika via onder anderen acquisities van de *Diamond Fields Advertiser*, de *Rhodesia Herald* en de *African Review* die deels door Eckstein, Robinson en Barnato werden gefinancierd.⁶⁸ Ook werd nog in 1900 een meerderheidsbelang verkregen in onder meer de *Johannesburg Star*.⁶⁹ Op deze wijze was een heel web van nieuwsorganen in Zuid Afrika in financiële handen van een aantal Randkapitalisten.
- *The Transvaal Leader* werd op 18 april 1899 opgericht en kreeg als hoofdredacteur Mr. Pakeman, een vroegere redacteur van *The Star*. In tegenstrijd met beweringen van Hobson dat Pakeman de meerderheid van aandelen bezat, was volgens de *Morning Leader* de krant in handen van Beit en Eckstein.⁷⁰ De krant zond stapels telegrammen naar Brittannië met als doel daar zowel de politiek als de publieke opinie te beïnvloeden. Ze gaf steun aan de South African League en richtte zich op de eenheid

⁶⁵ Jeeves 2002 (zie noot 2), p.239

⁶⁶ Fraser Jeeves 1977 (zie noot 14), p.111

⁶⁷ Morning Leader N° 5 (zie noot 56), p.2

⁶⁸ Robin Mc. Gregor, 1994, website: http://www.rjr.ru.ac.za/rjrpdf/rjr_n08/aunti_argus.pdf

⁶⁹ Ibidem, p.2

⁷⁰ Ibidem, p.2

binnen de gelederen van de Uitlanders. In september 1899 leidden deze activiteiten tot de arrestatie van Mr. Pakeman (samen met Monypenny van *The Star*) op grond van de Perswet. Deze gebeurtenis leidde, aldus Hobson, tot grote woede ten aanzien van de persvrijheid.⁷¹

- De *Telegraph* kwam in eind 1895 in handen van een andere Randkapitalist, J.B. Robinson. Deze man had door de jaren heen een grondige hekel gekregen aan Cecil Rhodes. Uit rancune wilde hij, na mislukte pogingen zich in te kopen in de *Cape Times*, met de *Telegraph* de directe concurrentie met de *Cape Times* aangaan teneinde de markt te domineren met een uitgesproken anti- Rhodes stem. De krant heeft uiteindelijk niet lang bestaan.

Hoofdstuk 3: De pers in Brittannië

Het belang van de pers in Brittannië

In de loop van de negentiende eeuw kreeg de Britse samenleving te maken met grote veranderingen op sociaal maatschappelijk en politiek terrein. Mede als gevolg van ingrijpende industriële ontwikkelingen en sterk verbeterende transportmogelijkheden trad in deze eeuw een sterke stedelijke ontwikkeling op. De lokale, regionale en landelijke politiek moesten adequaat zien te reageren op allerlei vraagstukken op gebieden zoals arbeids- en sanitaire voorzieningen, gezondheidszorg, huisvesting, werkloosheid, emancipatie en onderwijs. Naast deze enorme vracht aan problemen dienden zich dankzij de vele belangwekkende industriële innovaties en de (koloniale) internationalisering van de handel ook grote mogelijkheden aan. De negentiende eeuw liet ook een proces van democratisering zien. Representatie via vakbonden en politieke partijen kreeg vorm en mondde uit in representatieve regeringsvormen. Een grondwet met kieswetten en een parlementair politieke structuur moesten zorgen voor de nodige checks and balances binnen de politieke besluitvormingsprocessen.

Het patriottisme vierde hoogtij in het laatste decennium van de negentiende eeuw.. Ook bij de jongeren. Voor hen waren alle media zoals kranten, music halls en theater niet goed betaalbaar. Vandaar dat ze afhankelijk waren van informatie vanuit kerk, school,

⁷¹ Hobson 1900 (zie noot 4), p.210

specifieke op de doelgroep gerichte media zoals de Boys' War News en jeugdverenigingen zoals Baden Powell's *Scouting for Boys* en de Boy's Empire League. Ook kregen para- en niet paramilitaire jeugdbewegingen veel nieuwe leden. Bij de volwassenen groeide de bioscoop in populariteit. Daar kreeg men door acteurs als 'echt' gespeelde oorlogsbeelden te zien. Deze methode werd ook gehanteerd in de music-halls en het theater. De in de laatste decennia van de negentiende eeuw opkomende nieuwe media droegen zo bij aan het uitdragen van patriottistische idealen en aan de morele rechtvaardiging van de oorlog onder het grote publiek. Daarbij deden eveneens de grote Britse kranten als *The Times* en de *Daily Mail* alsmede diverse conservatieve organisaties hun uiterste best om het Britse ideaal uit te dragen.⁷²

De Britse pers in relatie met Zuid Afrika

Brittannië ontwikkelde zich in de negentiende eeuw als koloniale mogendheid. Brittannië moest een wereldomvattend imperium worden. Deze gedachte was sinds de achttiende eeuw in belangrijke mate ingegeven door een behoefte aan economische zekerheid, militaire macht en Brits prestige. Aspecten waar de conservatieve Tories goed mee uit voeten konden. Onder de leiding van Lord Salisbury namen zij in 1895 de regeringsverantwoordelijkheid van de liberalen over. J. A. Hobson heeft in zijn boek *Imperialism: a Study* verband gelegd tussen het imperialisme en de economie. D.K. Fieldhouse verwijst in dit verband in 1967 naar Harcourt die, met verwijzing naar wat zich in Zuid Afrika had afgespeeld (de Jameson Raid), die vorm van imperialisme betitelde als 'stock-jobbing'.⁷³ Het aspect van prestige kwam vanuit de visie dat het Engels sprekende blanke ras superieur was ten opzichte van andere rassen. Deze manier van kijken was ontstaan vanuit de koloniale oorlogen en vanuit wetenschappelijke ontwikkelingen zoals het Darwinisme. Volgens Fieldhouse bleef de imperialistische ideologie niet beperkt tot een stel diplomatieke schaakspelers, maar juist het ideologische aspect dat werd uitgedragen via het onderwijs, jeugdclubs, leaflets en kranten maakte, dat het volk kon gaan geloven in het idee van een grote natie. Deze vorm van patriottisme werd zo gecultiveerd, dat het superioriteitsgevoel bij het Britse publiek, aldus Hobson, extreme vormen aannam en vaak doorsloeg naar xenofobie. Ook hier heeft J.A. Hobson op gewezen in zijn boek, geheten *The Psychology of Jingoism*. In dit boek heeft Hobson zijn ideeën over het verschijnsel 'jingoïsme' uit de doeken gedaan. Hij omschrijft het als de snelle opkomst van

⁷² John M. MacKenzie, *Propaganda and Empire, the Manipulation of British Public Opinion, 1880-1960*, Manchester 1984, pp. 149-150

⁷³ Fieldhouse 1961 (zie noot 3), pp. 187-188

ationale haat, een primitieve passie die verandert en intensiveert als gevolg van bepaalde omstandigheden in de samenleving.⁷⁴ Deze vorm van patriotisme wordt gevoed door wilde geruchten. Het appelleert aan de primitieve hartstochten zowel bij de minder geletterden die nu eenmaal niet beter weten, als de intellectueel geschoolden die, aldus Hobson, eigenlijk oneerlijk zijn en wel beter weten, maar selectief zijn bij de keuze van het leesmateriaal. De `yellow press` speelde daarop in. De nieuwsbladen waren daarbij niet onafhankelijk. Zij waren `bought and kept`, aldus Hobson.⁷⁵ In Brittannië werd de oorlog verkocht als rechtvaardig en noodzakelijk ter bevordering van de vrijheid en ter bescherming van het Britse rijk.⁷⁶ Volgens Hobson was sprake van een `simple device of securing all important avenues of intelligence...using them to inject the public into the public mind a continuous stream of false or distorted information'.⁷⁷ De nadruk van dit boek lag sterk op de psychologische effecten van de massamedia, in het bijzonder de `cheap press`. Deze effecten uitten zich in een versterkt gevoel van patriotisme en imperialisme.

Tijdens de oorlog vonden in oktober 1900 de zogenaamde `khaki-elections` plaats. In de campagne dienden de Boeren in Zuid Afrika als inzet voor de verkiezingen. Het werd een eclatant succes voor het Unionisme. De regering behaalde een meerderheid van 134 zetels.⁷⁸ Liberalen werden door de Unionisten afgeschilderd als zijnde niet loyaal aan de Britse zaak. Daarom durfden Sir William Harcourt en Henry Labouchere het niet aan Chamberlain voor diens rol bij de Jameson Raid te vervolgen.⁷⁹ De oorlog had draagvlak nodig. Het waren zeker voor de Britse belastingbetalers kostbare operaties en het waren zij die voor de kosten moesten opdraaien. En het waren vooral de jongeren in Brittannië die gemotiveerd moesten worden actief deel te nemen aan de strijd in Zuid Afrika. Het vermijden van pijnlijke en negatieve zaken lag ten grondslag aan de Britse censuur in de oorlogsgebieden. De censuur werd toegepast door de legerleiding ter plaatse. Ook hadden de generaals invloed op de komst van de oorlogsverslaggevers en het toelaten van hen in de oorlogsgebieden.

Tegen het eind van de negentiende eeuw was het krantenlezerspubliek, dankzij de positieve gevolgen van de Education Act van 1870 groter dan ooit. De voornaamste oorlog kranten waren *The Daily Mail*, de *Daily Express* en *The Times*. Vooral vanwege de opkomst van de `penny press` hadden de grote kranten te maken met afnemende omzetten.

⁷⁴ Hobson 1901 (zie noot 6), p.2

⁷⁵ Ibidem, p.111

⁷⁶ Ibidem, p.28

⁷⁷ JHobson 1900 (zie noot 4), p.138

⁷⁸ M.D. Blanch, `British Society and the War': in Peter Warwick, *The South African War*, Harlow 1980, pp. 222-223

⁷⁹ Porter 2002 (zie noot 33), pp. 290-291

The Times bijvoorbeeld, had de dagelijkse oplage zien dalen van 60.000 tot 70.000 in het midden van de jaren 1850 tot 30.000 in het midden van de jaren 1890.⁸⁰ Er moest dus fel worden gestreden om de gunst van de lezer.

De belangrijkste persorganen

De twee belangrijkste dagbladen en meerdere weekmagazines in Londen waren volgens Hobson in handen van Randkapitalisten.⁸¹ Daarbij werden de belangrijkste drie Unionistische kranten in Brittannië volgens Hobson in de periode voor het uitbreken van de oorlog gevoed vanuit het kantoor van de *Johannesburg Star*. De navolgende kranten hebben zich in hun berichtgeving in belangrijke mate gebaseerd op nieuws dat door nieuwsbladen in Transvaal, zoals de *Johannesburg Star*, werd aangeleverd.

- *The Times* was een onafhankelijke krant dat zich graag en regelmatig door de Britse regering liet gebruiken. In 1895 was miss Flora Shaw werkzaam bij deze krant. Zij was persoonlijk bevriend met Cecil Rhodes en een graag geziene gast in de Colonial Office. Zij was direct betrokken bij de discussies om de Raid uit te stellen.⁸² Dit blijkt onder meer uit het feit dat zij op 30 december 1895 op het kantoor van Beit in Londen was en een telegram onder ogen kreeg met de tekst 'Jameson has disregarded instructions and crossed border with 400 men', waarop zij onmiddellijk naar het Colonial Office ging om van daar uit Chamberlain te informeren.⁸³ Zij was dus op de hoogte van de gesprekken over een mogelijk uitstel van de Raid in december 1895.⁸⁴ In 1899 werd de propagandabrug tussen Brittannië en Transvaal geslagen met de benoeming van W.F. Monypenny tot correspondent van *The Times* in Johannesburg en tot redacteur van *The Johannesburg Star*. Dit was een tegenmaatregel naar aanleiding van antikapitalistische berichtgeving in de door de regering van Transvaal gesteunde de *Standard and Diggers News*. Het doel van de benoeming van Monypenny was de Britse publieke opinie te beïnvloeden en met de extra aandacht voor de kwestie van de Uitlanders de Britten rijp te maken voor een Britse interventie in Transvaal. Tijdens de oorlog ontwikkelde *The Times* een mediacampagne, bedoeld om het grote publiek te overtuigen van het feit dat de berichten over dode vrouwen en kinderen in de

⁸⁰ Jacqueline Beaumont, 'The Making of a War Correspondent: Lionel James of *The Times*': in David Omissi and Andrew Thompson, *The Impact of the South African War*, New York 2002, p.127

⁸¹ Ibidem, p.216-217

⁸² Rhodie 1967 (zie noot 12), p.61

⁸³ Stead 1899 (zie noot 59), p.71

⁸⁴ Stead 1899 (zie noot 28), p.75

concentratiekampen niet op waarheid berustten. Blijkbaar ging *The Times* er van uit, dat een inspelen op de jingoïstische gevoelens bij het volk een goede strategie zou kunnen zijn in de concurrentiestrijd tegen de 'penny-press'. Milner en de zijnen hadden uiteraard ook alle baat bij het ontwikkelen van een breed draagvlak bij het Britse lezerspubliek. Dit alles heeft er volgens Raymond Sibbalt in zijn boek *The War Correspondents* toe geleid, dat *The Times* een belangrijker rol heeft gespeeld dan dat van onpartijdige observator'.⁸⁵

- *The Daily Mail* werd in 1896 opgericht door de gebroeders Harold Sidney en Alfred Harmsworth. De krant werd in de markt gezet als 'the penny newspaper for half a penny' respectievelijk 'the busy men's daily journal'. De krant was vanaf de start in mei 1896 een doorslaand succes.⁸⁶ De krant was duidelijk vóór een oorlog, was fervent aanhanger van Chamberlain, richtte haar propaganda op de middenklassen en kon J.Percy FitzPatrick in de oorlogsjaren tot een van haar journalisten rekenen. De krant werd, volgens Andrew Thompson, gedreven door een mengeling van winstbejag en patriottisme.⁸⁷ Door veel te investeren in oorlogscorrespondenten wilde de krant zich verzekeren van hoge oplagen en daarmee gepaard gaande hoge advertentie-inkomsten. Ze was, net als *The Times*, financieel onafhankelijk, waardoor enige redactionele kritiek, ook richting de eigen Britse opstelling, wel degelijk mogelijk was.
- *The Daily News* was voor de nieuwsvoorziening in belangrijke mate afhankelijk van redacties in Zuid Afrika. Zij ontving, volgens Hobson, het nieuws vooral van de *Cape Times*, de krant die volgens Hobson in belangrijke mate onder invloed stond van Rutherford Harris, maar waarvan hiervoor is aangetoond dat de redactie onafhankelijk was.

Ruimte voor tegengeluid

- De *Morning Leader* bood tegenstanders van de oorlog ruimte zich te uiten. In juni 1899 bijvoorbeeld, kondigde een vanuit de Liberal Forwards Club voortgekomen Transvaal Committee protestbijeenkomsten aan op diverse plaatsen in het land tegen een 'agressieve politiek' met betrekking tot Transvaal. Deze aankondiging werd

⁸⁵ Raymond Sibbalt, *The War Correspondents*, Johannesburg 1993, p.18

⁸⁶ Website: www.britannica.com/EBchecked/topic/419541/Alfred-Charles-William-Harmsworth-Viscount-Northcliffe

⁸⁷ Andrew Thompson, 'Publicity, Philanthropy and Commemoration' in: David Omissie and Andrew Thompson, *The Impact of the South African War*, New York 2002, p.104

gedaan door middel van een pamflet.⁸⁸ Een ander voorbeeld betreft kritische ‘Leaflets’ in december 1899 die herdrukt werden in de *Morning Leader* en waarbij beweringen in *The Times* en de ‘Yellow Press’ sterk in twijfel werden getrokken.⁸⁹

Kerend tij

Het tegengeluid via de *Morning Leader* stond niet op zich zelf. Ook de *Manchester Guardian* en vanaf 1901 de *The Daily News* waren kritisch en daarnaast uitten ook diverse buitenparlementaire organisaties via bijeenkomsten en leaflets hun onvrede.⁹⁰ In die zin was zeker sprake van ruimte voor een publiek debat. Deze antipropaganda werd gesterkt door een vermindering van het openbaar enthousiasme in de zomer van 1901. Tot dan toe geloofde men in het moederland nog in een snelle en goede afloop van de oorlog. Maar met het ingaan van een nieuwe oorlogsfase, de guerrillaoorlog, trad een zekere oorlogsmoeheid op en ontstonden sterkere kritische geluiden vanuit parlementaire hoek. De Liberalen namen het heft in handen door te wijzen op de hoge kosten van een oorlog waar geen einde aan leek te komen. De eerste signalen over opvangkampen werden in juni 1901 gevolgd door een pamflet van Emily Hobhouse, getiteld *To the Committee of the Distress Fund, report of a Visit to the Camps of Women and Children in the Cape and Orange River Colonies*. De *Manchester Guardian* maakte melding van meer dan tien bijeenkomsten in augustus 1901 waarbij Hobhouse zich in het openbaar verdedigde tegen aanvallen op haar integriteit. De liberale oppositieleider Campbell-Bannerman voelde zich zeer geïnspireerd en noemde tijdens een toespraak in juni 1901 het gedrag van Kitchener ‘methods of barbarism’. De propaganda voor de oorlog via de nieuwsbladen kwam hiermee tot een einde.

⁸⁸ The Transvaal Committee, *Report of Six Months` Work*, juni 1899, archief Zuid Afrika Huis, NZAV P 14/151, pp.21-4

⁸⁹ *Morning Leader Leaflet No.1, When and Why the Boer Armed*, archief Zuid Afrika Huis, NZAV P 13/17

⁹⁰ Blanch 1980 (zie noot 77), p.217

Conclusie

De beweringen van Hobson spitsen zich toe tot het bestaan van een kleine groep internationale investeerders die de pers in Zuid Afrika in handen hebben gekregen met het doel het op een conflict aan te laten komen waarbij hun eigen zakelijke belangen het meest gebaat zouden zijn.⁹¹

In een nadere precisering van zijn beweringen, vermeldt hij dat tenminste twee Zuid Afrikaanse kranten in eigendom en drie kranten onder invloed van de Randkapitalisten stonden. De perspublicaties van die kranten waren bedoeld voor de Britse markt. Bij de beoordeling van de groep Randkapitalisten moet worden onderkend, dat geen sprake was van een eenheid onder de Randkapitalisten. Grofweg kan de groep worden verdeeld in twee delen. Een deel bestond uit Randkapitalisten die hun aandacht wilden beperken tot het eigen bedrijf. Daarnaast bestond een groep, Angel-Saksen genoemd, die zich uiterst bewust was van de omgeving en die ook wilde beïnvloeden. Hierbij vallen Cecil Rhodes, Lionel Phillips en Sir J.Percy FitzPatrick in het oog. Alle drie combineerden hun werk als partner in een mijnbouwconcern met dat van politicus zoals Rhodes, of bestuurder van buitenparlementaire organisaties zoals Phillips bij de Chamber of Mines. Voor hen was het daardoor eenvoudig zich met politieke standpunten te identificeren. En dat vooral vanuit het perspectief van de problemen en belangen van de ondernemingen. Dat zij uit waren op een conflict is niet aannemelijk. Het conflict bestond namelijk al. Ten eerste waren er de problemen tussen de Randkapitalisten en de regering Kruger in 1895 ten aanzien van het gebrek aan, inderdaad voor de bedrijfsvoering van hun bedrijven noodzakelijke hervormingen. Ten tweede, boven het niet opgeloste hervormingsprobleem, het conflict tussen de Britse regering en de regering in Transvaal. De oplossingen die de Randkapitalisten kozen was in 1895 inderdaad een gewapende opstand en in 1899 een samenwerking met de Britse regering. Het gedrag van de Randkapitalisten was in eerste instantie gericht op hervormingen met of zonder het regime Kruger binnen een min of meer autonoom Transvaal. Pas in laatste instantie werd gedacht aan een gewapende oplossing en niet gebleken is, dat de Randkapitalisten uit waren op een annexatie door Brittannië. De conclusie is dan ook dat de Randkapitalisten meer dachten in oplossingen dan in conflicten.

De betrokkenheid bij de pers in Zuid Afrika is terug te voeren tot ruim voor de Jameson Raid in 1895. Een reden daarvoor was het feit dat de regering Kruger de *Standard and Diggers News* gebruikte voor het uitdragen van haar politieke boodschappen. Dat was een

⁹¹ Hobson 1900 (zie noot 4), pp. 206-219

doorn in het oog van de, onder aansturing van Rhodes, opererende hervormers en latere samenzweerders. In 1888 nam Cecil Rhodes een belang in de Argus Printing & Publishing Company waarna als gevolg van diverse acquisities in de loop van de volgende jaren ook andere Randkapitalisten belangen in deze holding namen. Meer en meer kwamen de nieuwsorganen in Zuid Afrika in handen van de Randkapitalisten. Een uitzondering was echter de meest invloedrijke krant in Zuid Afrika, de *Cape Times*. Hier lukte het niet een meerderheidsbelang te verwerven en kon de krant vasthouden aan de gewenste journalistieke integriteit. Toch was sprake van een dominante positie van de Randkapitalisten in de wereld van de nieuwsbladen in Zuid Afrika. In Brittannië was sprake van een andere situatie. Daar was een hevige commerciële strijd om marktaandeelen gaande. De belangrijkste nieuwsbladen ontwikkelden zich daar tot massamedia. Redactionele invloeden werden daar bepaald door afzetcijfers en door persoonlijke sympathieën. De invloed van de Randkapitalisten op de Britse pers liep, voor zover de Britse nieuwsbladen niet rechtstreeks werden voorzien door ter plaatse aanwezige oorlogscorrespondenten via de redacties van de Zuid Afrikaanse kranten.

De koloniale redactie van *The Times* in Londen werd al in 1895 beïnvloed door persoonlijke verhoudingen met Chamberlain en Alfred Beit. Later moest deze krant ook mee in de concurrentiestrijd met bijvoorbeeld de *Daily Mail*. Het inspelen op patriottische gevoelens, tot aan het opzwepen tot jingoïstisch niveau, zou moeten zorgen voor stijgende verkoopcijfers. Hierbij was de rol van het tegengeluid niet zo erg groot. De psychologie bij de massa bepaalde toch wel de mate waarin men open stond voor `volk en vaderland` of voor kritische geluiden over bijvoorbeeld de in 1900 opduikende berichten over de situatie in de concentratiekampen.

Op grond van de hiervoor weergegeven resultaten van mijn onderzoek trek ik de conclusie dat Hobson in zijn algemeenheid gelijk had met zijn beweringen over de invloed van de Randkapitalisten op de Zuid Afrikaanse pers. Mijn kritiek is echter, dat hij alles en iedereen over een kam schoor en er onnodig een conflict als strategisch doel bij inbouwde. Het zijn aannames die logischerwijs optreden in het geval je de accuratesse van je eigen oordeel niet kunt bewijzen of illustreren.

Literatuurlijst

- Cammack, Diana, *The Rand at War. The Witwatersrand & the Anglo-Boer War*, Pietermaritzberg 1990.
- Cartwright, *The Corner House. The early History of Johannesburg*, Johannesburg 1965.
- Cuthbertson, Grundlingh & Suttie (red.), *Writing a Wider War*, Athens Ohio 2002.
- Emden, Paul H., *Randlords*, London 1935.
- Encyclopedia Britannica website: britannica.com/EBchecked/topic/419541/Alfred-Charles-William-Harmsworth-Viscount-Northcliffe
- Fieldhouse, D.K., 'Imperialism': An Historiographical Revision', *The Economic History Review*, New Series, 14, n° 2, 1961, pp. 187-209.
- Fitzpatrick, Sir J.Percy, *South African Memories*, London 1932.
- Fitzpatrick, Sir J.Percy, *The Transvaal from within. A private record of public affairs*, London 1899.
- Fraser M. & Jeeves A., *All that Glittered. Selected correspondence of Lionel Phillips 1890-1924*, Cape Town 1977.
- Gregor Mc. 1994, website: http://www.rjr.ru.ac.za/rjrpdf/rjr_n08/aunti_argus.pdf
- Hobson, J.A., *The war in South Africa, its causes and effects*, London 1900.
- Hobson, J.A., *The Psychology of Jingoism*, London 1901.
- Jeeves, A.H., The Rand Capitalists and the coming of the South African War 1896-1899, *Historical Papers/Communication historique*, 8, n° 1, 1973, pp. 61-83,
- Kubicek, Robert V., *Economic Imperialism in Theory and Practice, The Case of South African Gold Mining Finance 1886-1914*, Durham 1979
- Kubicek, Robert V., The Randlords in 1895: A Reassessment in *Journal of British Studies*, 11, N° 2, 1972, pp.84-103
- MacKenzie, J.H., *Propaganda and Empire. The Manipulation of British Public Opinion 1880-1960*, Manchester 1984.
- Leyds W.J., *Eenige Correspondentie uit 1899*, Den Haag 1919
- Marais J.S., *The Fall of Kruger's Republic*, Oxford 1961
- Morning Leader Leaflet No.1,5
- Muller, Dr. Hendrik P.N., *De Chartered South-African Company en De Zuid-Afrikaanse Republiek*, Haarlem 1896.
- Omissi, D. & Thompson, A. (red.), *The Impact of the South African War*, New York 2002.
- Rhodie, D.O., *Conspirators in Conflict*, Cape Town 1967.
- Shaw, *South African Telegraph versus Cape Times: an examination of the attempt by the South African Telegraph, financed by J.B.Robinson, to challenge the dominance of the pro-Rhodes press at the Cape, August 1895 to September 1896*, Cape Town 1980
- Sibbalt, Raymond, *The War Correspondents*, Johannesburg 1993.
- Stead, William T., *The Scandal of the South African Committee. A plain narrative for plain men*, London 1899.
- The Transvaal Committee, *Report of Six Months' Work* 1899
- Warwick, Peter (red.) *The South African War 1899-1902*, London 1980.

